

РОЛЬ І МІСЦЕ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ В СИСТЕМІ ОЦІНКИ СТАНУ СУБ'ЄКТІВ

У статті розкрито систему показників економічної діагностики, розглянуто класифікацію видів діагностики стану підприємства, а також запропоновано власне визначення терміна «економічна діагностика».

Ключові слова: діагностика, фінансова оцінка, економічна діагностика, фінансові показники, економічний аналіз, фінансова діагностика, експрес-діагностика, бізнес-діагностика.

В статье раскрыта система показателей экономической диагностики, рассмотрена классификация видов диагностики состояния предприятия, а также предложено собственное определение термина «экономическая диагностика».

Ключевые слова: диагностика, финансовая оценка, экономическая диагностика, финансовые показатели, экономический анализ, финансовая диагностика, экспресс-диагностика, бизнес-диагностика.

The system of economic diagnosis indices is exposed in the article. The classification of types of enterprise condition diagnostics is developed, and also own definition of the «economic diagnostics» is offered.

Key words: diagnostics, financial estimation, economic diagnostics, financial indexes, economic analysis, financial diagnostics, express-diagnostics, business-diagnostics.

Постановка проблеми. Рівень розвитку економіки на сьогоднішній момент вимагає від господарюючих суб'єктів, які господарюють, дотримання певних правил для успішного функціонування в ринковому середовищі. Це зумовлює застосування різних методів економічного і фінансового аналізу для оцінки їх діяльності при прийнятті управлінських рішень. Саме в таких умовах актуальності набуває своєчасне виявлення певних ознак, що свідчать про ступінь розвитку підприємства в певний момент часу за допомогою охоплення найбільш детальної і достовірної інформації.

Ці обставини сприяють пошуку нових підходів щодо вивчення стану суб'єктів господарювання і появи економічної діагностики як нового способу оцінки аналітичної інформації. Крім того, її застосування дозволяє своєчасно виявити додаткові резерви розвитку підприємства або вказати на їх відсутність. Тому для кращого розуміння актуальності і сутності досліджуваного поняття варто зупинити увагу на розгляді й аналізі наукових видань, що висвітлюють дане питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Потрібно відмітити, що теоретико-методологічні

засади економічної діагностики стану підприємства викладені в працях вітчизняних і закордонних вчених. Зокрема, вивченню актуальності та розкриттю сутності досліджуваного явища приділили увагу Загорна Т.О., Костенко Т.Д., Підгорна С.О., Рижигов В.С., Панков В.А., Герасимов А.А., Ровенська В.В., Гельман О.О., Шаповал В.М., Баранов В.В., Бердникова Т.Б., Глазов М.М., Дмитрієва О.Г., Коласс Б. та інші. Слід відмітити розбіжність і неоднозначність у думках дослідників даного питання і як наслідок появу численної кількості підходів і методик.

Таким чином, більш детальне вивчення наукових положень щодо діагностики дозволить краще розглянути теоретичні аспекти та зробити практичні висновки.

Тому **ціллю статті** є поглиблення теоретико-методологічних засад економічної діагностики підприємств.

Для досягнення поставленої мети було:

- проведено критичний огляд наукової літератури та розкрито систему показників економічної діагностики;
- розглянуто класифікацію видів діагностики стану підприємства;

- відповідно до проведеного аналізу теоретичних підходів, запропоновано власне визначення терміна «економічна діагностика».

Виклад основного матеріалу. У наукових дослідженнях, що присвячені економіці підприємства, немає єдиного визначення економічної діагностики. Різні підходи щодо цього питання зумовлені неоднозначністю в думках дослідників.

Термін «діагностика» запозичений з медицини і походить від слова «діагноз», що в перекладі з грецького означає розпізнавання, визначення. Вживаючи слово «діагноз», мають на увазі, по-перше, констатацію результатів дослідження когось або чогось, по-друге, висновок за цими результатами на підставі показників, нормативів, характеристик тощо [13, с. 387].

Перед усім, необхідно визначити співвідношення таких понять як загальна діагностика і економічна діагностика підприємства. Загальна діагностика підприємства включає в себе такі складові: економічну діагностику, функціональну діагностику, діагностику зовнішнього середовища, стратегічну діагностику.

Економісти дають різні визначення досліджуваного поняття. Так, В.Г. Герасимчук вважає, що діагностика передбачає визначення суті та особливостей проблеми на основі всеохоплюючого аналізу, застосовуючи певний набір принципів та методів його проведення. В.Ш. Раппопорт пропонує таке визначення: «Діагностика – управлінська робота з виявлення проблем і вузьких місць системи управління підприємством». На думку Е.М. Короткова, діагностика – визначення стану об’єкта, предмета, явища чи процесу управління за допомогою реалізації комплексу дослідницьких процедур, виявлення в них слабких ланок та «вузьких місць» [14, с. 146]. І.Д. Фаріон вказує: «Діагностика – це метод аналізу стану внутрішнього середовища організації, встановлення проблем та вузьких місць, які спричиняють відхилення та деформації об’єкта від норми чи цілі, виявлення потенційно сильних та слабких сторін, що впливають на формування та реалізацію ефективної стратегії організації» [15, с. 8-9]. Отже, можна сказати, що дослідники, у першу чергу, звертають увагу на аналіз внутрішнього середовища підприємства.

На думку Муравйова А.І., «економічна діагностика являє собою спосіб визначення характеру порушень і області господарської діяльності, у якій відбуваються відхилення від нормальної відносної динаміки різних процесів, що виражаються через темпи зміни відповідних показників» [6, с. 17]. Такий підхід показує динамічний характер економічної діагностики.

Під діагностикою Глазов М.М. розуміє «вчення про методи і принципи розпізнавання дисфункцій і постановку діагнозу об’єкта, що аналізується з метою підвищення ефективності його функціонування, підвищення його життєздатності в умовах вільної конкуренції, вільного, нерегульованого ринку» [3, с. 23]. Тут автор, у першу чергу, звертає увагу на існування підприємства в умовах досконалої конкуренції.

Також варто звернути увагу на точку зору іноземних дослідників. Так, наприклад, Б. Коллас відзначає, що «... займатися діагностикою – це означає розглядати фінансовий стан підприємства так, щоб виявити в динаміці симптоми явищ, які можуть затримати досягнення поставленої мети і вирішення завдань, піддаючи небезпеці плановану діяльність» [5, с. 43]. Видно, що, перш за все, робиться акцент на фінансових показниках, які потрібно досліджувати.

У сучасних працях економічна діагностика ототожнюється з економічним аналізом. Визначаються єдині цілі, завдання економічної діагностики і економічного аналізу. Але, незалежно від цього, два означені поняття використовуються окремо. Це підтверджує необхідність введення розмежувань у використанні цих термінів.

Розглянуті підходи до змісту поняття «економічна діагностика» підтверджують той факт, що його однозначне визначення відсутнє. Тому пропонується наступне визначення терміна: економічна діагностика підприємства – вивчення стану суб’єкта господарювання на основі аналізу і синтезу статистичної інформації з метою своєчасного виявлення недоліків та переваг його розвитку на певному етапі у визначений проміжок часу.

Таблиця 1

Види діагностики підприємств

Вид діагностики	Умови застосування
Економічна діагностика	Застосовується в умовах визначення довгострокових пріоритетів підприємства, їх зміни, трансформації.
Фінансова діагностика	Потрібна для оцінки фінансового добробуту підприємства, стану його майна, швидкості обертання всього капіталу та окремих його частин, доходності використаних коштів; вимагає швидких, але виважених управлінських рішень.
Діагностика фінансово-господарської діяльності підприємства	Має важливе значення в умовах вивчення потреби технічного переозброєння підприємства; не вимагає швидких управлінських рішень.
Бізнес-діагностика	Застосовується в умовах комплексного дослідження господарської діяльності підприємства, виявлення проблем у діяльності підприємства та розроблення на цій підставі програми коротко- та довгострокових заходів; може вимагати прийняття як швидких, так і виважених управлінських рішень.

Діагностика банкрутства	Необхідна за умов кризового стану підприємства; вимагає швидких, але виважених управлінських рішень.
Експрес-діагностика	Має на меті раннє виявлення ознак кризового розвитку підприємства, швидкого реагування на зміну умов ринку, його середовища; вимагає прийняття швидких рішень управління.
Фундаментальна діагностика	Задля одержання найбільш розгорнутої картини кризового фінансового стану і конкретизації форм і методів майбутнього його оздоровлення; вимагає прийняття швидких управлінських рішень.
Економіко-фінансова діагностика	Застосовується в умовах визначення середньо- і короткострокових пріоритетів розвитку підприємства; може вимагати прийняття як швидких, так і виважених управлінських рішень.

Варто визначити найбільш характерні риси економічної діагностики, що знайшли відображення у викладених підходах:

- у ході економічної діагностики досліджувані об'єкти отримують якісний опис і характеристику;
- економічна діагностика – це система дій;
- дослідження темпів зміни економічних показників свідчить про динамічний характер економічної діагностики;
- проведення економічної діагностики дозволяє в подальшому уникнути проблем та своєчасно застосувати найбільш ефективні рішення;
- економічна діагностика може включати в себе різні інструменти і методи, у тому числі економічний аналіз.

Усі перелічені ознаки свідчать про те, що економічна діагностика передбачає більш детальне і комплексне дослідження об'єкта з метою отримання максимально достовірної інформації про поточний стан і перспективи розвитку підприємства. Продемонстроване вище порівняння показує існування ряду відмінностей у розглянутих поняттях. У той же час результати досліджень виявляють нові завдання, що вирішуються в рамках економічної діагностики.

Слід також відмітити, що в економічних працях розглядаються різні види діагностики. Такі види мають економічний характер, проте в них наявні різні умови застосування. Нечітко визначені часові проміжки, область і сфери застосування різновидів діагностичних зіставлень не дозволяють ефективно використовувати наявний методологічний апарат й інструментарій економічної діагностики, що призводить до порушення її реалізації і, як наслідок, до зниження ефективності прийнятих управлінських рішень за результатами економічного діагностування.

Отже, варто приділити увагу зазначеному співіснуванню, щоб краще зрозуміти мету використання кожного на практиці. А тому потрібно розглянути умови застосування різних видів діагностики стану підприємств (табл. 1).

Таким чином, економічна діагностика – більш вузьке поняття, ніж загальна діагностика підприємства. Економічна діагностика розпізнає характер порушень в одній із областей господарюючого суб'єкта, що господарюють, – економічній [3]. У даному випадку суб'єкт господарства розглядається як складна система, що складається із взаємопов'язаних між собою елементів, які не функціонують автономно.

При здійсненні економічної діагностики діяльності підприємства необхідно провести діагностику конкурентних позицій галузі, у якій функціонує дане підприємство, діагностику його потенціалу, оцінку вартості підприємства як цілісного майнового комплексу, управлінську та фінансову діагностику, діагностику економічної безпеки та економічної культури [9].

Така послідовність робіт дасть змогу оцінити діяльність підприємства, дати точну та достовірну узагальнену оцінку його стану, а також можливість прийняття ефективних рішень щодо подальшого його функціонування. Саме тому базова економічна діагностика, на основі якої повинен бути розроблений портфель стратегій подальшого розвитку підприємства, формує його економічну безпеку, підвищує конкурентоспроможність й адаптивність, робить більш гнучкою виробничу систему, формує умови для підвищення його результативності та ефективності [10]. Таким чином, економічна діагностика підприємства повинна здійснюватися в декілька етапів (Рис. 1).

Рис. 1 Алгоритм проведення економічної та фінансової діагностики діяльності підприємства

У фаховій літературі пропонується включити в методичку економічної діагностики підприємств систему показників, які відображають думки керівників комерційних підприємств (за результатами їхнього опитування) та показники, які входять до складу зарубіжних методик, моделей Альтмана тощо. На підставі узагальнення даних матеріалів були відібрані такі показники:

1. Відношення чистого оборотного (працюючого) капіталу до активу, що дозволяє оцінити ефективність використання активів підприємства.
2. Відношення чистого прибутку до активів, що показує здатність фірми використовувати свої активи для отримання прибутку, який залишається в розпорядженні підприємства.
3. Відношення чистого прибутку до власного (акціонерного) капіталу, що характеризує ефективність інвестицій у власний капітал.
4. Коефіцієнт оборотності активів, що характеризує виробничу активність.
5. Відношення прибутку (балансового) до сукупного капіталу, що характеризує ефективність функціонування всього капіталу, інвестованого в дане підприємство.
6. Маржа прибутку (відношення чистого прибутку до виручки від реалізації), що характеризує здатність підприємства генерувати прибуток із усього обсягу реалізованої продукції.
7. Норма прибутку, що характеризує ефективність всієї роботи підприємства, його стійкість та наявність фінансових резервів підвищення конкурентоспроможності.
8. Фінансовий важіль (співвідношення власних та позикових коштів), що дає уявлення про структуру фінансування господарської діяльності підприємства.
9. Загальний коефіцієнт покриття, що показує, яку частину короткострокових зобов'язань підприємства можна погасити, якщо мобілізувати всі оборотні кошти.
10. Питома вага власного капіталу підприємства в активах, що показує ризик інвестування в підприємство.
11. Коефіцієнт покриття інвестицій, що показує, яка частина інвестицій підприємства фінансується за рахунок власних коштів і довгострокових боргових коштів.
12. Показник оборотності обігового капіталу, що дозволяє оцінити рівень використання оборотного капіталу.

Основною цільовою установкою діагностики фінансового стану є його оцінка і виявлення резервів стабілізації, поліпшення і зростання. Засобом реалізації даної установки є організація раціональної фінансово-економічної політики. Інструментом оціночної діагностики виступають ряд спеціальних показників.

Розгляд цих показників дає уявлення для аналітиків виробничо-комерційних підприємств про загальний рівень його стану. Вдосконалені методи, що приводяться в літературі, і способи оцінки фінансового стану підприємства значною мірою є складними для практичного застосування на підприємствах, особливо невеликих виробничих одиницях [8, 11, 12]. Крім того, немає чіткого вимірника деяких показників для підприємств. Це пов'язано переважно з відмінностями видів діяльності, характеристиками ринків та іншими параметрами існування і діяльності підприємства.

Висновки. Отже, економічна діагностика повинна застосовуватися в процесі управління підприємства безперервно, так як вона дозволяє виявляти нові тенденції в роботі суб'єкта господарювання, що потребують внесення змін в оперативне управління його фінансовою і господарською діяльністю. Вона націлена на внутрішніх користувачів підприємства, так як

використовувана первинна інформація повинна носити детальний, і отже, конфіденційний характер.

Як процес вивчення стану суб'єкта господарювання на основі аналізу і синтезу статистичної інформації з метою своєчасного виявлення недоліків та переваг його розвитку на певному

етапі у визначений проміжок часу діагностика дозволяє якнайширше охопити проблемні питання, що постають на підприємстві. Саме це й відіграє важливу роль при виборі методу оцінки підприємства та надає перевагу економічній діагностиці в порівнянні з іншими підходами аналізу і обробки економічної інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов В.В. Финансовый менеджмент: Механизм финансового управления предприятием в традиционных наукоёмких отраслях: Учеб. пособие. – М.: Дело, 2002. – 272 с.
2. Бердникова Т.Б. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 215 с.
3. Глазов М.М. Функциональная диагностика в управлении деятельностью предприятием. СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 1999. – 325 с.
4. Дмитриева О.Г. Региональная экономическая диагностика. СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 1999. – 90 с.
5. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы: Учебное пособие / Пер. с франц. Под ред. проф. Я.В. Соколова. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1997. – 576 с.
6. Экономическая диагностика: теория и методы / Н.Н. Погостинская, Ю.А. Погостинский, Р.А. Жамбекова, Р.Р. Ацканов. – Нальчик: Эльбрус, 2000. – 320 с.
7. Загорна Т.О. Економічна діагностика. Навчальний посібник. – К.: Центр наукової літератури, 2007 – 400 с.
8. Костенко Т.Д., Підгорна Є.О., Рижиков В.С., Панков В.А., Герасимов А.А., Ровенська В.В. Економічний аналіз і діагностика стану сучасного підприємства / Видання 2-ге перероблене та доповнене. Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007 – 400 с.
9. Гетьман О.О., Шаповал В.М. Економічна діагностика: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 307 с.
10. Крепкий Л.М. Экономическая диагностика предприятия. Методология, методика, организация, диагнозы и пути совершенствования. – М.: ЗАЛ «Издательство «Экономика», 2006. – 215 с.
11. Сопов І. Підходи до діагностики фінансового потенціалу підприємства / І. Сопов // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 1. – С. 68-75.
12. Фомин Я.А. Диагностика кризисного состояния предприятия: Учеб. пособие для вузов / Я.А. Фомин. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 349 с.
13. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством: Навч. посіб. – К.: ЦУЛ, 2003. – 342 с.
14. Антикризисное управление: Учебник / Под ред. Э.М. Короткова. – М.: ИНФРА – М, 2000. – 432 с.
15. Фаріон І.Д., Савчук Л.І., Жукевич С.М. Діагностика і економічний аналіз у сфері послуг: Курс лекцій / За редакцією д.е.н., професора Фаріона І.Д. – Т.: Економічна думка, 2005. – 260 с.
16. Євдокимова Н.М., Кірієнко А.В. Економічна діагностика: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2005. – 110 с.

Рецензенти: Семенов В.Ф., д.е.н., професор,
Норд Г.Л., к.е.н., доцент

© Туркоман Л.С., 2009

Надійшла до редколегії 03.04.2009 р.